

ПОРЕМЕЋАЈ ПОРОДИЧНОГ СИСТЕМА ВРЕДНОСТИ МЛАДИХ У СРБИЈИ

Др Ивана С. Манић¹²³

виши предавач; Академија васпитачко-медицинских струковних студија, одсек Крушевац

Апстракт: *Тема овог рада је породични систем вредности младих у Србији, односно разматрање његовог потенцијалног поремећаја у виду трансформације која се последњих деценија одвија у земљи. Многе социолошке студије су дошле до података о поларизацији породичних вредности код младих, то јест, о усвајању модерних породичних вредности код једног дела младих (одлагања склапања брака, вредновања ванбрачних кохабитација, симетричног родитељства, једнакости и равноправности полова) насупрот остатку младих који још увек остају верни традиционалним породичним вредностима (вредновању брака и тежње ка прокреацији као основној функцији брака, неодобравању развода, склоности ка строгој подели улога у породици и асиметричном родитељству). Теза о поларизацији породичних вредности младих у Србији је тестирана и за потребе једне докторске дисертације¹²⁴ чији је циљ био да се утврди да ли је у периоду од 2005-2015 године у Србији код младих заиста била присутна поларизација породичних вредности. Добијени подаци су показали да није била на делу криза породичних вредности, нити је породица била у кризи јер су још увек опстајале традиционалне породичне вредности које су се огледале у залагању за одређене форме породице и брака као и оспоравању алтернативних. Међутим, код најмлађих и најобразованијих је било установљено и присуство модерних породичних вредности које су се огледале у тежњи за индивидуалном аутономијом, као и изједначавањем мушкараца и жена и њихових родних улога. Сходно томе, аутор дисертације је тада закључио да није био у питању поремећај породичног вредносног система, већ је била на делу позитивна трансформација коју су одликовале демократизација и егалитаризам као резултат веће разноликости животних стилова. Није се радило о кризи породице него о кризи идеалног (традиционалног) типа породице. Та криза није значила да традиционална породица нестаје него тек да губи монопол: нове облике модерне породице је одликовао својеврсни континуитет с традиционалном. Овај рад је само још један покушај да се на основу најновијих доступних података¹²⁵ у вези са породичним вредносним системом младих дође до нових сазнања. Аутор се пита да ли је још увек на делу позитивна трансформација или је поларизација породичних вредности младих ипак попримила негативну конотацију.*

Кључне речи: *породичне вредности, млади, модерне вредности, традиционалне вредности*

---

¹²³ ivana.kovacevic@vaspks.edu.rs

¹²⁴ Манић, И. Вредносне оријентације и породичне вредности младих у Србији
<https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/10424/Disertacija.pdf?sequence=5&isAllowed=y>

¹²⁵ Европско истраживање вредности из 2017. године (случај Србије)
<https://europeanvaluesstudy.eu/methodology-data-documentation/survey-2017/full-release-evs2017/>

Увод

Крај XX и почетак XXI века су обележиле енормне друштвене промене и процеси који су битно утицали на друштво у целини, а посебно на вредносни систем друштва и појединца. Опште је познато је да су вредности, као организовани скуп општих уверења, мишљења и ставова о томе шта је исправно, добро и пожељно, уграђене су у структуру друштва, односно у свакодневни живот и културу. Свака друштвена и културна заједница се темељи на одређеним вредностима које дају значења свим људским поступцима и свему што је специфично у конкретном друштву и култури. Управо због тога, вредности прве реагују на било какву промену дотадашњих друштвених образаца. О вредностима се најчешће и говори у временима брзих друштвених промена када се услови живота брзо мењају, када стари референтни оквири не одговарају новим циљевима. Друштвена транзиција се често дефинише кроз слоган вредносног вакуума који сугерише да старе вредности нестају, а нове које би заузеле место претходнима још нису створене па постоје бројне нејасноће и несигурности у схватању о појединим вредностима.

Може се рећи да су друштво и вредности у узајамно пропорционалном односу - криза друштва доводи до кризе вредности, али и криза вредности може довести до кризе и распада друштва. Многи теоретичари су истицали управо то - да поремећај вредносног система нужно доводи до кризе и дезорганизације целог друштва. Маслов је сматрао да недостатак вредности представља највећу болест друштва јер кад престану да важе дотадашње норме и вредности долази до стања аномије, до пометње и дезорганизације чланова друштва у трагању за новим вредностима и друштвено пожељним обрасцима понашања који тек треба да буду успостављени. Поред њега, Диркем је такође истицао да помањкање одређених вредности и њихова брза смена доводи до дезорганизације и дестабилизације друштва, до конфузије у моралној свести појединца што представља “период вакума у схватањима о друштвеним вредностима” (Диркем, 1972). Још један теоретичар је сматрао да се човечанство због наглих промена вредности нашло у стању културног шока, шока будућности како га је он назвао. Бројне технолошке и друштвене промене имају за последицу стање стреса и дезоријентације што доводи до мешавине различитих вредности, старих и нових, које функционишу једне поред других (Toffler, 1997).

Овај општи тренд промене вредности је захватио и породицу и њен вредносни систем, а може се рећи да је промена вредносних образаца у породичном домену највише изражена знајући да породица представља темеље вредносног система појединца. Прелазак са дотадашњих старих на нове породичне вредности су неки теоретичари окарактерисали као кризу породичних вредности. Оно што је посебно важно јесте да су многа истраживања идентификовала младе као ону категорију која је највише склона усвајању ових нових вредности, односно да је код младих највише евидентан поремећај вредносног система, имајући у виду да су они још увек у фази формирања вредности уопште, као и породичног вредносног система.

Овај рад ће имати за задатак да испита управо то – да ли је и у нашој земљи под утицајем скорашњих друштвених промена и процеса дошло до промене (породичних) вредности а фокус ће бити стављен првенствено на популацију младих.

Теоријски оквир

Чињеница је да је под утицајем савремених друштвених дешавања дошло до нестајања старих, традиционалних вредности и стварања нових, модерних вредности. Одређени аутори су ову поларизацију вредности окарактерисали као време кризе и пропадања моралних вредности, време сумрака морала, константно расправљајући да ли овај процес заиста представља нешто негативно (Inglehart&Welzel, 2005; Boudon, 2005; Пешић, 2006; Милић, 2010; Гавриловић, Захаријевски, 2012).

Инглехарт је први дошао до резултата да се социо-економска и вредносна сфера друштва међусобно условљавају, односно да са друштвено-економским развојем долази до напуштања традиционалних и развијања рационалних вредности. *Традиционалне вредности* су

ирационалне, засноване на религији и важности Бога, националном поносу, апсолутним стандардима добра и зла, поштовању и потчињавању ауторитету, доминацији мушкараца у друштвеном, политичком и економском животу, нетолерантности према абортусу, разводу, еутаназии и самоубиству и одговарају аграрним друштвима. За разлику од њих, секуларно-рационалне вредности (*модерне или постмодерне*) су пратилац индустрајализације. У складу са тим, он је разматрао како се поглед на свет људи из богатих земаља разликује од оног код људи из сиромашних земаља те је развио поделу на *вредности преживљавања* које се заснивају на материјалној оскудици и карактеришу неразвијена друштва и *вредности благостања и самоекспресије (самоизражавања)* које су постматеријалистичке и налазе се у друштвима која су превазишла материјалне проблеме. Увидео је помак с нагласка на економској и физичкој сигурности ка придавању важности самоизражавању, субјективном осећању благостања и квалитета живота (Inglehart & Welzel, 2005).

У случају Србије, многа истраживања су такође указала на конфликт вредности, на перзистентност традиционалних вредности са њима супростављеним модерним вредностима. Може се рећи да постоји расцеп између старих вредносних система и нових који још нису створени (Матејевић, 2007: 7). Присутне су све временске димензије (прошлост, садашњост и будућност) (Милић, 2001: 327) те паралелно егзистирају предмодерност, модерност и постмодерност (Гавриловић, Захаријевић, 2010; 2012; 2013; Милић, 2001; Пешић, 2006; Чичкарић, 2009, Бешић, 2014).

Појам породичних вредности

„Криза“ и трансформација вредности је посебно била изражена у домену породице јер она представља последње упориште појединаца у времену интензивних друштвених промена. Дошло је до тога да су чак и породица и брак свуда у свету претрпели низ трансформација. Ситуација је посебно специфична у случају наше земље где је евидентан циклус промена које су у огромној мери утицале на породичну сферу - од започете модернизације током социјализма, преко застоја у периоду блокиране транзиције, до враћања на већ превазиђене форме и односе, односно до ретрадиционализације породице (Милић, 2006, стр. 59). Занимљиво је да променама овде није био крај јер последњих неколико година породица поново пролази кроз велике поремећаје и трансформације. Установљен је плуралитет нових породичних форми и образаца (ванбрачних кохабитација, регистрованих партнерстава, “бракова на пробу”, бракова без деце, обновљених породице и сл.) који замењује дотада једино признату форму нуклеарне породице.

Имајући у виду горепоменуто, поставља се питање везе породице и њених вредности, односно трансформације самог породичног вредносног система. Међутим, пре него што пређемо на даље разматрање процеса који су довели до поменуте трансформације, морамо образложити шта се уопште подразумева под појмом породичних вредности.

Загорка Голубовић посматра породичне вредности на два нивоа: као породичне групне вредности (вредности које се односе на пожељан тип породичне организације и породичних односа) и породичне личне вредности (вредности које указују на пожељни тип личности) (Милић, 2001, стр. 222). Донекле слично сматра и Анђелка Милић. По њој, вредносни систем породице се састоји од три нивоа између којих могу постојати темељне нормативне неусклађености: *на нивоу глобалног друштва* постоји и делује вредносни систем породице који се тиче пожељног одређења породичног облика, састава и функције; *на нивоу породица као конкретних породичних група* се негује групни породични систем - одржавање стабилности породице као групе и интеграција групног идентитета; *на индивидуалном нивоу* постоје породичне вредности и норме које прописују пожељне особине личности и пожељне норме понашања у породици (говори се о два скупа вредности - са једне стране постоје вредности које одређују пожељне особине личности са становишта постојећег или владајућег система и породице као његовог подсистема (Матејевић, 2007, стр. 26).

Разматрајући појам породичних вредности, Инглехарт је најпре указао на прелаз од материјалистичких ка постматеријалистичким вредностима у сфери породице. По њему, у *материјалистичком породичном вредносном систему* примат имају материјална сигурност породице и њена стабилност и трајност, а у *постматеријалистичком породичном вредносном*

систему ове статичне вредности губе на значају а на прво место у породици долазе динамичније вредности личних потреба и развоја и промене, што је видљиво у алтернативним облицима породице и брачним праксама (одлагање ступања у брак, бракови без деце, кохабитације, хомосексуални бракови, високе стопе развода и слично).

Након тога, он је даље размотрио појам породичних вредности тако што је своју типологију на традиционалне и модерне вредности прилагодио породичном контексту. Под *традиционалним породичним вредностима* он подразумева односе и вредности који су карактеристични за патријархалну породицу: 1) однос старији—млађи представља однос надређеног и подређеног, 2) положај мушкарца привилегован је у односу на положај жене, 3) испољавање осећања је недостојно мушкарца који жели да очува свој ауторитет у породици и обезбеди јој материјалну и физичку сигурност, 4) брига о деци је искључиво мајчина дужност, 5) високо се цени породична традиција, одржавање лозе и очување заједништва, 6) брак се сматра светом институцијом која се напушта само смрћу. За разлику од њих, под *модерним породичним вредностима* он подразумева вредности које одликује следеће: 1) постоји тенденција ка изједначавању улога и положаја полова и генерација, 2) чланови модерне породице су оријентисани на друштвено напредовање, 3) слобода у понашању припадника оба пола су велике и постају све веће, чак и унутар брачне институције, 4) подела улога и ауторитета врши се према афинитетима и консензусу чланова породице (Луковић, 2004, стр. 205).

Дакле, сумирајући претходно речено, може се извести закључак да се трансформација породичних вредности првенствено огледа у томе да традиционалне и материјалистичке породичне вредности бивају смењене модерним и постматеријалистичким. Традиционалне породичне вредности оличене у виду тежње за очувањем породичне традиције, поделе улога по половима и асиметричних односа између генерација, васпитавања деце у породици, предбрачне невиности и брачне верности, смењене су модерним породичним вредностима које подразумевају тежњу ка индивидуалном развоју појединца, равноправности и једнакости полова, укидању строгих подела улога у породици, симетричном родитељству и схватању родитељства као личног избора, одобравању предбрачних сексуалних односа и заједничког живота пре брака, као и одобравању развода брака (Голубовић, 1981, према Милић, 2001; Захаријевић, Петровић, 2014; Благојевић, 2006).

Поставља се питање: шта је условило овај поремећај породичног вредносног система? Једно од објашњења је да у ситуацијама интензивних друштвених промена често долази до неусклађености жељених вредности и нормативних захтева. Најчешће се дешава да под утицајем конкретних друштвених околности долази до промена на групном и индивидуалном нивоу, услед чега долази до формулисања нових вредности, али истовремено на глобалном нивоу друштвена заједница задржава традиционални породични систем вредности (Милић, 2001, стр. 217). Обрнута ситуација је такође могућа. На пример, док се еманципација жена одвија на глобалном плану, дотле на породичном плану и даље традиционални, патријархални системи вредности остају делотворни и код мушкараца и код жена (Милић, 2001, стр. 223).

Остала објашњења истичу утицај процеса детрадиционализације, индивидуализације друштвеног живота и дезинтеграције моралних оквира који смањују значај вредности и идентитета који су повезани са породичним животом. Ослабљене друштвене везе и социјална кохезија доводе до раставе, развода и ванбрачности што представља доказ тога да су изолација и индивидуални интереси постали јачи на уштрб принципа одговорности и обавеза према породици.

Не треба изоставити ни значај процеса деморализације под чијим утицајем слаби улога породице и школе у преношењу друштвених вредности што доводи до тога да родитељи губе социјализаторску улогу због чега младе генерације нису у стању да увиде смисао моралног постојања и формирање идентитета (Вилсон, 2003, према Гавриловић, 2013, стр. 80). У вези са овим, нужно је размотрити и појам младих као оних који се виде најподложнијима за усвајање ових нових вредности.

Појам младих и њихових породичних вредности

Појам *млади* подразумева фазу животног циклуса између детињства/adolescенције и одраслости, фазу која иако подразумева биолошки узраст више генерација уствари представља друштвени конструкт (Томановић, Игњатовић, 2004, стр. 40). Млади се виде као засебна

друштvena grupa koju definišu neke zajedничке друштвене особине а њихова понашања и активности су одређени системом вредности заједнице којој припадају, свеукупним дешавањима у заједници али и системом вредности који прокламују одрасли који их васпитавају.

Млади су посебно склони усвајању нових, модерних вредности и све више обликују свој начин живота водећи се овим вредностима. Они слободно бирају којим ће вредностима тежити, више им се то не намеће јер у савременом друштву ауторитети (традиција, породица, религија) постају све више маргинализовани (Бауман, 1992, према Гавриловић: 2008, стр. 41). Међутим, млади су одређени модерним вредностима будућности, то јест, вредностима у настајању које носе друштвене промене али су још увек одређени и вредностима прошлости које су доминантне вредности у једном друштву и омогућавају стабилност. Углавном се констатује да су млади “загубљени у транзицији”, без јасних циљева и идеала, без перспективе и да су подложни кризи вредности и сумраку морала (Николић и др., 2004).

Многа социолошка истраживања су указала на поларизацију (породичних) вредности младих у Србији, то јест усвајање модерних породичних вредности код једног броја младих у односу на остале младе који још увек остају доследни традиционалним породичним вредностима. Питања која су многи аутори постављали јесу следећа: 1) Шта је довело до тога да млади све више усвајају нове модерне породичне вредности? 2) Да ли ово стање представља нужно нешто негативно, односно да ли је заиста у питању криза породичних вредности младих или ова трансформација може означавати и позитиван развој у случају породичних вредности младих?

Неки аутори сматрају да је наметање западних вредности индивидуализма, конзумеризма и потрошачког друштва, као и масовно запошљавање жена, довело до тога да су родитељи стално у трци с временом како би зарадили што више и својој деци пружили најбоље услове за одрастање. Међутим, управо због тога, они нису у стању да деци посвете довољно времена, те се сматра да су изгубили своју социјализаторску улогу и да више нису у стању да младима пренесу праве вредности, већ су улогу социјализације уместо њих преузели медији. Посредством медија, млади усвајају прозападне вредности које углавном представљају друштво материјалних вредности где се све мери новцем, у коме људи живе убеђени да новац доноси успех и срећу. Сматра се да млади на овај начин преузимају и многе глобалне трендове који су већ одавно заступљени на Западу (ванбрачне кохабитације, одлагање склапања брака и заснивања породице у касне двадесете и ране тридесете, трудноћа као лични избор жене без партнера ...) (Томановић, 2012, стр. 127).

Животне путање младих свуда у свету постају све мање линеарне (са устаљеним хронолошким следом кључних догађаја) а све више се обликују према редоследу који одговара самоизграђеним индивидуализованим изборима младих. Дестандардизација животних путањи значи да „стандардне биографије“ младих постепено бивају смењене „биографијама избора“ што води ка десинхронизацији младости (Уле, 1989, према Николић, Михаиловић, 2004). Све ово у великој мери утиче и на промену вредносног профила младих, и у крајњој мери на промену вредности у породичном домену. Младост постаје одређена стилевима живота, животи младих постају све мање предвидиви и више не прате стандардни модел развоја животног тока (завршена школа, запослење, веридба, брак, сексуални живот и родитељство). Млади све више одступају од класичне шеме: постају сексуално активни док су још у школи, раде и школују се истовремено, уместо веридбе и брака се одлучују на „пробни брак“ или ванбрачну кохабитацију.

Међутим, нужно је поставити питање да ли је усвајање модерних породичних вредности (на пример одлагање заснивања породице у касне двадесете и ране тридесете) последица личног избора младих (као што је то случај на Западу) или је то можда последица лоше финансијске ситуације у Србији, односно немогућности осамостаљивања од родитеља? Да ли младе у Србији одликује индивидуализован избор или је још увек на делу велика зависност од родитељских ресурса и неформалне подршке?

Нажалост, подаци показују да ни развод, пошто се већина разведених младих одраслих враћа код родитеља, нити кохабитација, која се одвија у оквиру родитељског домаћинства (па је вероватно у питању обичајно предбрачно партнерство), не указују на индивидуализован избор већ на нужду (Томановић; Игњатовић, 2004, стр. 61). Млади у Србији већ дужи низ година

живе у некој врсти поремећене свакодневице, доста различите од оног што се подразумева под „нормалним животом“. Оно на шта су приморани није првенствено њихов лични избор настао под утицајем глобалних трендова већ нека врста принуде под чијим утицајем долази до поларизације њихових породичних вредности. Криза и трансформација породичних вредности младих је ипак последица лошег социо-економског развоја у Србији, нека врста осујећене индивидуализације. Услед немогућности осамостаљивања од родитеља и заснивања своје породице, млади су принуђени да се прилагоде на тренутне животне услове. Доминантна стратегија за знатан део младих је одлагање: завршетка школовања, брака, рађања, сталног запослења. У том смислу можда би било могуће говорити о "изнуђеној" или "псеудо" индивидуализацији.

Млади у Србији још увек виде партнерство (схваћено као традиционални брак и рађање) као неопходан услов за осамостаљење од породице порекла¹²⁶ и као најпоузданији индикатор одраслости и независности. Партнерство они изједначавају са браком и рађањем (родитељством), али се њихове породичне транзиције још увек одвијају у неподржавајућем институционалном окружењу па ресурси породице порекла постају је један од основних структуралних контекста у којима се одвија заснивање породице и родитељство, у којем млади бирају једну од две стратегије: развијање мрежа јаке неформалне подршке родитељству или одлагање рађања, смањивање броја деце и одустајање од родитељства (Томановић, 2015, стр. 42).

Оно што је битно јесте да постепено ипак долази до промена у животу младих у смислу измењеног схватања партнерских односа и породице, где се партнерски однос одваја од родитељства, а они се све више посматрају као различити животни избори, који могу бити и некомпатибилни у истој животној фази (Томановић, 2015, стр. 41). Дакле, упркос великој структуралној зависности - финансијској и стамбеној несамосталности - остварен је извесан степен индивидуализације у интергенерацијским односима у породици. Иако је приметно повећање учешћа кохабитација младих у Србији, алтернативни облици живљења браку и родитељству још увек нису широко прихваћени (Томановић, Игњатовић, 2004, стр. 61), то јест кохабитација и брак се не вреднују као партнерски односи за себе, већ само као фаза у транзицији у родитељство (Томановић, Игњатовић, 2004).

У наредном делу, подаци до којих је дошло најновије истраживање породичних вредности младих у Србији биће компарирани са резултатима претходних студија и истраживања.

Методолошки оквир

Предмет овог рада је анализа трансформације породичног система вредности младих¹²⁷ у Србији. Анализа је спроведена упоређивањем резултата најновијег таласа Европског истраживања вредности из 2017. године са резултатима Европског истраживања вредности из 2008. године, као и резултатима бројних других социолошких студија. Циљ анализе био је да се утврди који тип породичних вредности младих тренутно доминира у Србији, као и да ли је дошло до неких промена у протеклој деценији. Очекивало се да ће анализа резултата истраживања потврдити већ постојеће налазе: да у Србији још увек постоји мешавина традиционалних и модерних породичних вредности младих (Гавриловић, Захаријевски, 2012; Манић, 2016; Манић, 2018).

Предмет анализе су примарно били подаци прикупљени на основу блока питања која су испитивала брак и породицу у оквиру Европског истраживања вредности 2008. и 2017.

---

¹²⁶ Овај образац је супротан Европском тренду где се независност од породице порекла не стиче аутоматским оснивањем своје властите породице (Томановић, 2006: 69).

¹²⁷ Важно је напоменути да је испитивање породичних вредности у старту ограничено јер је породични систем вредности веома фрагментиран и веома га је тешко операционализовати за емпиријска истраживања и бити сигуран да одабране тврдње представљају тај систем вредности. Управо због овог ограничења, емпиријска истраживања која су покушавала да утврде вредносне ставове према породици најчешће су се односила на поједине аспекте породичног живота (Милић, 2010а, стр. 237).

године. Најпре је дат преглед података добијених дескриптивном статистиком, а затим је у циљу добијања потпунијих података извршена и анализа података у зависности од пола испитаника.

Преглед резултата

Европско истраживање вредности из 2008¹²⁸. године

Пре него што изложимо резултате најновијег Европског истраживања вредности из 2017. године по питању породичних вредности младих, мораћемо најпре да представимо резултате истог истраживања из 2008. године. Аутор докторске дисертације под називом „Вредносне оријентације и породичне вредности младих у Србији“ је пратио трансформацију породичних вредности младих у десетогодишњем периоду и дошао до занимљивих резултата. Фокусираћемо се конкретно на налазе истраживања из 2008. године јер су најподобнији за компарацију са најновијим налазима.

Поменуто истраживање је показало да су те године још увек постојале традиционалне породичне вредности младих које су се огледале у залагању за традиционалне облике брака и породице, као и оспоравању алтернативних. Међутим, код младих је било установљено и присуство модерних породичних вредности које су се претежно тичале односа мушкараца и жена, и самим тим, одбацивања неких укорених предрасуда о томе како су мушкарци јачи пол који треба да ради док је женина улога да брине о кући и деци. Ове вредности су тежиле оснаживању жена и њиховом изласку из приватне сфере, односно изједначавању мушкараца и жена и њихових родних улога. Аутор је закључио да нема слабљења вредности и морала, не ради се о кризи породице и њених вредности него о кризи идеалног типа породице. Криза традиционалне породице не значи да она нестаје него тек да губи монопол: нове облике постмодерне породице одликује својеврсни континуитет с модерном. Нуклеарна породица се мења у смеру нове породичне структуре, традиционална слика породице се распада и као одговор на нове ризике и притиске настају нове мреже односа и солидарности које обављају улоге које је пре обављала породица (Колудровић, Томић, 2015, стр. 201). Што се тиче анализе података зависно од пола испитаника, статистички значајна корелација је установљена код само две тврдње „Хомосексуални парови треба да имају могућност да усвајају децу“ - χ^2 18,471, статистичка значајност на нивоу 0,005; „Мушкарци треба да имају предност над женама приликом запошљавања“ - χ^2 16,808, статистичка значајност на нивоу 0,002). Код ових тврдњи је установљена разлика између одговора жена и мушкараца. Разлике између полова су опстајале јер су мушкарци себе сматрали јачим полом који нужно треба да има предност приликом запошљавања у односу на жене. По њима, они су ти који требају да раде и доприносе приходима домаћинства, а за жене је кућа и деца јер њима није потребно запослење као примарно. Међутим, оправдавали су једино хетеросексуалност јер су показали негативан став према хомосексуалцима сматрајући да они не би требало да имају могућност да усвајају децу. Дакле, на основу овога, може се видети да се пол младих показао као детерминанта њихових породичних вредности јер су се млади мушкарци више залагали за традиционалне породичне вредности младих док су младе жене више биле за промену и усвајање модерних породичних вредности.

Европско истраживање вредности – 2017¹²⁹. године

Резултати најновијег истраживања породичних вредности младих су још занимљивији. Још увек су примарно на делу традиционалне породичне вредности младих, али је евидентна и њихова промена у виду опадања броја испитаника који их подржавају. Из Табеле 1. видимо да се још увек традиционалност младих огледа у залагању за породицу и брак јер још увек

---

¹²⁸ Укупно је било 293 испитаника од 18-30 година који припадају категорији младих.

¹²⁹ Укупно је било 320 испитаника од 18-30 година који припадају категорији младих.

veћински deo mladih smatra da su vaţni i da nisu zastareli. Pored toga, vernost u braku i deca (prokeracija) se joŝ uvek vide kao vrlo vaţni za uspeŝan brak. Ne opravda se abortus, usputni seks van braka, kao ni homoseksualnost i moguћnost da homoseksualni parovi usvaјају deцу. Оно што је утешно јесте податак да је ипак приметна разлика у односу на 2008. годину када су ове традиционалне породичне вредности биле много чвршће усвојене код већег броја младих. Што се тиче модерних породичних вредности младих, 2017. године је евидентан пораст броја испитаника који су их подржавали. Сада је било више испитаника који су оправдавали развод, прихватили хомосексуалце за суседе, сматрали да жене ипак не желе само кућу и децу поред запослења и да предшколско дете неће патити ако његова мајка ради. Међутим, оно што је неочекивано јесте да су и ове модерне породичне вредности доживеле промену. Резултати су показали да је опао број младих који су се залагали за једнакост и равноправност мушкараца и жена. За 20% се смањило број младих који су сматрали да мушкарци не треба да имају предност приликом запошљавања у односу на жене, као и да муж и жена треба заједно да доприносе приходима домаћинства. Поред тога, за 10% се смањило и број испитаника који су сматрали да је равноправно обављање кућних послова важно за успешан брак. Ови подаци су били потпуно неочекивани. Поставља се питање: шта нам говоре ове бројке? Да ли се може уопште извући неки закључак само на основу дескриптивне статистике? Нажалост, одговор је негативан. Нужно је спровести ново истраживање са циљем да се испита популација младих и дође до одговора зашто је установљено оно што јесте, то јест, зашто је опао број младих који су се залагали за једнакост и равноправност полова.

Табела 1. Компарација тврдњи

ТРАДИЦИОНАЛНЕ ПОРОДИЧНЕ ВРЕДНОСТИ	2008.	2017.	МОДЕРНЕ ПОРОДИЧНЕ ВРЕДНОСТИ	2008.	2017.
	процент испитаника који се слажу са тврд.			процент испитаника који се слажу са тврдњом	
Породица је важна у животу.	99%	98,8%	Развод брака је увек оправдан.	13,3%	20%
Брак није застарела институција.	77,1%	64,7%	Хомосексуалци су пожељни за суседе.	43%	58,4%
Верност је важна за успешан брак.	96,3%	96,9%	Имати децу није обавеза према друштву.	49,2%	44,4%
Деца су важна за успешан брак.	95,9%	89,7%	Запослење је у реду, и већина жена не жели само кућу и децу.	47,1%	59,4%
Абортус никада није оправдан.	32,1%	34,4%	Предшколско дете неће трпети ако његова мајка ради.	58%	58,8%
Успутни секс ван брака никада није оправдан.	38,9%	22,5%	Мушкарци не треба да имају предност при запошљавању у односу на жене.	68,6%	48,8%
Хомосексуалност никада није оправдана.	73%	58,8%	Муж и жена треба заједно да доприносе приходима домаћинства.	93,1%	70,3%
Хомосексуални парови не би требало да имају могућност да усвајају децу.	72,7%	64,7%	Равноправно учешће супружника у обављању кућних послова је важно за успешан брак.	85,7%	78,4%
Деца су дужна да пружају дугорочну помоћ родитељима.	60%	63,7%			
Важно је научити децу лепим манирима	85,7%	71,6%			

Оно што ми једино можемо сада да проверимо јесте да се види на основу анализе података зависно од пола испитаника ко су примарно ти млади који се више не залажу за модерне породичне вредности. Спроведена анализа је показала да постоји статистичка значајност зависно од пола младих управо код две од ових проблематичних тврдњи („Мушкарци треба да имају предност приликом запошљавања“ - χ^2 23.946, статистички значајна корелација на нивоу 0,000; „Хомосексуални парови треба да имају могућност да усвајају децу“ - χ^2 19.007, статистички значајна корелација на нивоу 0,001;) Трећа тврдња код које се показала статистичка значајност је била тврдња „Мушкарци и жене не треба заједно да доприносе приходима домаћинства“ - χ^2 18.944, статистички значајна корелација на нивоу

0,000). Показало се да су млади мушкарци управо ти који се не залажу за једнакост и равноправност. Дакле, видимо да се ситуација није битније променила за десет година јер су још увек мушкарци они који одржавају традиционалност у породичним вредностима.

Дискусија

Ово последње истраживање је потврдило резултате истраживања из 2008. године као и неке од налаза претходних истраживања – да је у породичном вредносном образцу младих заиста присутна вредносна транзиција од традиционалних ка секуларно-рационалним вредностима (Гавриловић, Захаријевски, 2012). Такође, резултати су се надовезали на налазе истраживања да млади људи у Србији још увек високо цене традиционалне вредности као што су брак и породица, али је приметно и да различито гледају на њих јер истичу важност једнаких права и обавеза супружника (Љубинковић, 2014, стр. 107). Посебан допринос овог истраживања се огледа у томе да је идентификовано која је то категорија младих која се посебно залаже за једнакост и равноправност (модерне породичне вредности) а која категорија младих остаје верна традиционалним вредностима у домену породице.

Наравно, и пре је било истраживања чији налази су видели жене као носиоце модерних породичних вредности. Једно од тих истраживања је оно које је показало да је међу младима преовлађујуће високо вредновање породице и брака, као и пожељност деце (типичне одлике традиционалног вредносног обрасца), али је установило и да се одређени млади ипак јасно удаљавају од традиционалног вредносног обрасца. Оно што младе жене сматрају веома важним за успешан брак указује на “индивидуалистички модел партнерства”, али још увек родни стереотипи остају у свести младих мушкараца. Једно поред другог егзистирају традиционално, модерно и постмодерно. “Прижељкују” се либералнији обрасци брачних и породичних односа али се истовремено врло рационално остаје у вредносној матрици која је дубоко условљена неповољним социо-економском ситуацијом у Србији (Гавриловић, Захаријевски, 2013, стр. 315). Захаријевски и Петровић су такође на основу резултата истраживања дошле до података да је у Србији констатована већа наклоност младих жена у односу на мушкарце ка модерном породичном вредносном обрасцу (Стјефановић-Захаријевски & Петровић, 2014, стр. 80).

Важно је поменути и студију која је дошла до података да су млади у Србији више склони модерним породичним вредностима него ли традиционалним. Подаци су показали да је најмлађа генерација у мањој мери породично традиционално оријентисана у односу на претходне генерације, а више склона модерним породичним вредностима, односно родном егалитаризму (Бешић, 2014, стр. 393).

Закључна разматрања

Један од закључака који се намеће јесте тај да су млади у Србији на неки начин принуђени на неку врсту покушаја усвајања модерних вредности и индивидуализованих стилова живота (предбрачног живота и ванбрачне партнерске заједнице) у ситуацији немогућности осамостаљења од родитеља. У том покушају они се још увек налазе заробљени између традиционалног и модерног породичног вредносног обрасца. Желели би нешто, али су услови за остварење ограничавајући. Међутим, други закључак је још важнији. Гледано кроз призму пола испитаника, установљене су разлике између младих– жене су мање традиционалне и конзервативне а више либералне, док су мушкарци још увек јако традиционални и конзервативни. Остаје нам да само неко наредно истраживање покаже због чега су младе жене више склоне модерним породичним вредностима у односу на младе мушкарце.

Литература

1. Бешић, М. (2014). *Транзиционе трауме и промене вредносних оријентација-генерацијски приступ: компаративна емпиријска студија вредности у земљама бивше Југославије*. Београд: Факултет политичких наука и Чигоја штампа.
2. Благојевић, М. (2006). *Родни барометар/ друштвени положај и квалитет живота жена и мушкараца*. Београд: Асоцијација за женску иницијативу и Алтера МБ.
3. Boudon, R. (2005). *Иморализам*. Подгорица: CID.
4. Гавриловић, Д. (2008). *Морал и религија у савременом друштву*. Ниш: Филозофски факултет.
5. Гавриловић, Д. (2013). *Доба употребе: религија и морал у савременој Србији*. Ниш: Филозофски факултет.
6. Гавриловић, Д. и Д. Захаријевић (2012). Традиционалне и модерне вредности у транзиционој Србији. *Теме*, 3, (стр. 1087-1102). Ниш: Филозофски факултет.
7. Гавриловић, Д., Стјепановић-Захарајевић, Д. (2013). Породица и религија – стожери традиционализма. У *Традиција, модернизација, идентитети: дијалог култура и партнерство цивилизација на Балкану*. (стр.308-316). Ниш: Филозофски факултет.
8. Голубовић, З. (1981). *Породица као људска заједница: алтернатива ауторитарном схватању породице као система прилагођеног понашања*. Загреб: Напријед.
9. Диркем, Е. (1972). *О подели друштвеног рада*, Београд: Просвета.
10. Inglehart, R. Welzel, C. (2005). *Modernization, cultural change and democracy: the human development sequency*. New York: Cambridge university press.
11. Ковачевић, И. (2013). Брак и породица у транзиционој Србији. У *Хуманизација универзитета : тематски зборник радова*. (стр. 674-686) Ниш: Филозофски факултет.
12. Колудровић, Томић, И. (2015). *Помак према модерности. Жене у Хрватској у раздобљу зреле транзиције*, Наклада Јасенски и Турк. Загреб: Хрватско социолошко друштво.
13. Луковић, И. (2004). *Односи и вредности у породичном васпитању деце: између традиционализма и модернизма*, Београд: Институт за педагошка истраживања.
14. Љубинковић, М. (2014). Values such as marriage and family among young people. У: Гојков, Г. (уред.) (2014). *Research in pedagogy 4* (стр.91-108). Београд: Српска академија образовања; Вршац: Висока школа струковних студија за васпитаче „Михаило Палов“.
15. Манић, И. (2016). Породичне вредности младих. *Синтезе*, бр.9, 1-14.
16. Манић, И. (2018). *Вредносне оријентације и породичне вредности младих у Србији*. Ниш: Филозофски факултет (докторска дисертација).
17. Матејевић, М. (2007). *Вредносне оријентације и васпитни стил родитеља*. Ниш: Филозофски факултет.
18. Милић, А. (2001). *Социологија породице*. Београд: Чигоја штампа.
19. Милић, А. (2006). Породица и модалитети радних активности чланова, промене у току постсоцијалистичке транзиције у Србији од 1991-2006.године, У Томановић, С. (уред.) (2006) *Друштво у превирању – социолошка студија неких аспеката друштвене трансформације у Србији*. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета.
20. Милић, А. (2010а). Породичне вредносне оријентације – вредносни раскол. у *Време породица: социолошка студија о породичној трансформацији у савременој Србији*. (стр.235-257) Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета и Чигоја.
21. Милић, А. (2010б). Породица и изазови глобалне трансформације. у *Време породица: социолошка студија о породичној трансформацији у савременој Србији*. (стр.13-32). Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета и Чигоја штампа.
22. Михаиловић, С. (2004). Одузимање будућности – омладина Србије у водама транзиције. У *Млади загубљени у транзицији*. (стр.17-39). Београд: Центар за проучавање алтернатива.
23. Павловић, Н. (2018). Испитивање структура димензија традиционалних/секуларно-рационалних вредности и вредности преживљавања/самоекспресије у моделу Роналда Инглехарта: случај Србије. *Социологија*, Vol LX, № 2, стр. 481-496.
24. Петровић, М. (2011). Промена брачности и породичних модела у постсоцијалистичким земљама: закасна и непотпуна или специфична друга демографска транзиција? *Становништво* 1, стр. 53-78.
25. Пешић, Ј. (2006). Perzistance of traditionalist value orientation in Serbia. *Социологија*. Vol. XLVIII, N 4, стр.289-307.
26. Toffler, A. (1997). *Шок будућности*. Београд: ПС Грмеч.

27. Томановић, С. и С. Игњатовић (2004). Млади у транзицији: између породице порекла и породице одређења. у *Млади загубљени у транзицији*. (стр.39-65). Београд: Центар за проучавање алтернатива.
28. Томановић, С. и сар. (2012). *Млади – наша садашњост. Истраживање социјалних биографија младих у Србији*. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета и Чигоја штампа.
29. Томановић, С. и Станојевић, Д. (2015). *Млади у Србији 2015. Стања, опажања, веровања и надања..* Београд: Friedrich Eberht Stiftung, SeConS група за развојну иницијативу.
30. Захаријевић, Д. (2009). Полне/родне разлике у конституисању идентитета и породичних вредносних образаца. *Годишњак за социологију*, бр. 5, стр.143-154.
31. Захаријевић, Д. и Д. Гавриловић (2010). Идентитети и породичне вредносне оријентације на Балкану. *Социологија* Вол ЛП 1, 2008, стр. 23-40.
32. Захаријевић, Д. и Ј. Петровић, (2014). Перцепција брака, породице и родитељства студентске омладине у светлу демографских и социјалних детерминанти. у *Културне оријентације студента и култура мира на Балкану*. (стр. 217-231). Ниш: Филозофски факултет.
33. Чичкарић, Јб. (2009). Промене образаца породичног живота младих. У *Породице у Србији данас у компаративној перспективи*, (прир.) Милић, А. и Томановић, С. (стр. 219- 229) Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета.

DISORDER OF THE FAMILY SYSTEM OF YOUTH VALUES IN SERBIA

Dr. Ivana S. Manić

senior lecturer; Academy of Educational and Medical Vocational Studies, Kruševac Department

Abstract: *The topic of this paper is the family value system of young people in Serbia, ie the consideration of its potential "disorder" in the form of transformation that has been taking place in the country in recent decades. Many sociological studies have found data on the polarization of family values in young people, that is, on the adoption of modern family values in some young people (delays in marriage, evaluation of extramarital cohabitation, symmetrical parenting, equality and gender equality) versus the rest of young people who still remain faithful to traditional family values (valuing marriage and striving for procreation as the basic function of marriage, disapproval of divorce, tendency towards strict division of roles in the family and asymmetric parenting). The thesis on the polarization of family values of young people in Serbia was tested for the needs of a doctoral dissertation whose goal was to determine whether in the period from 2005-2015 in Serbia there was really a polarization of family values in young people. The obtained data showed that there was no crisis of family values, nor was the family in crisis, because traditional family values still persisted, which were reflected in advocating for certain forms of family and marriage, as well as challenging alternatives. However, the presence of modern family values was established among the youngest and most educated, which was reflected in the pursuit of individual autonomy, as well as the equalization of men and women and their gender roles. Accordingly, the author of the dissertation then concluded that it was not a matter of "disruption" of the family value system, but a positive transformation was at work, characterized by democratization and egalitarianism as a result of greater diversity of lifestyles. It was not a crisis of the family, but a crisis of the ideal (traditional) type of family. This crisis did not mean that the traditional family disappeared, but only lost its monopoly: new forms of the modern family were characterized by a kind of continuity with the traditional one.*

This paper is just another attempt to gain new knowledge based on the latest available data related to the family value system of young people. The author wonders whether the positive transformation is still in progress or whether the polarization of family values of young people has taken on a negative connotation.

Key words: *family values, youth, modern values, traditional values*